

Kaksi autuuden tilaa Kiven runossa ”Kaukametsä”

Näin kuuluu yksi Aleksis Kiven tunnetuimmista runoista, ”Kaukametsä”, joka julkaistiin *Kirjallisessa kuukauslehdessä* elokuussa 1866:

Alas kalliolta lapsi riensi,
äitins luoksi riensi hän,
lausui loistavalla katsannolla:
nähtyt olen taivaan maan.

”Mitä haastelet, mun pienoiseni,
mitä taivaan kaukamaast’?
Missä näit sä autuitten mailman?
Sano, kulta-omenain.”

Vuoren harjanteella kauan seisoin,
katsahdellen koilliseen,
siellä näin mä nummen sinertävän,
honkametsän kaukasen.

Puitten kärjill’ näin mä kunnaan kauniin,
armas päivä paistoi siell’,
ylös kunnaan kiirehelle juoksi
kultasannotettu tie.

Tämän näin ja sydämmeni riutui,
kyynel juoksi poskellein,
enkä ymmärtänyt miksi itkin,
mutta näinhän taivaan maan.

”Ei, mun lapsein; sineydes ylhääl
taivaan korkee sali on,
siellä lamput, kultakruunut loistaa,
siell’ on istuin Jumalan.”

Ei, vaan siellä, missä ilmarannall’
kaukametsä haamottaa,
siellä ompi onnellisten mailma,
siellä autuitten maa.

(Kivi 1866b.)

Runossa huomion kiinnittää jännitteinen sananvaihto: lapsi ja äiti tuovat esiin näkemyksensä siitä, missä autuaitten maa sijaitsee. Äidin näkökulma edustaa perinteistä kristillistä käsitystä autuaitten taivaallisesta asuin-sijasta, lapsen näkemys taas tarjoaa erinäisiä tulkinnan mahdollisuuksia. Tarkastelenkin runossa ilmaistavaa onnea toisaalta kristillisenä autuute-na, toisaalta lapsen asenteena, jossa kaikuu Kiven runoudessa laajemmin esiintyvä kuva onnen tämänpuoleisuudesta ja sen hetkellisestä luonteesta. Autuuden tiloja pohdiskellessa runosta paljastuu monia mielenkiintoisia asetelmia.

”Kaukametsästä” on kirjoitettu vuosikymmenten varrella paljonkin. Myös viimeaikainen Kivi-tutkimus on kiinnittänyt siihen huomiota, joskin osana laajempia henkilökohtaiseen mytologiaan (Knuuttila 2018), tilan ja maiseman poetiikkaan (Turunen 2018) tai henkilökuvaukseen liittyviä (Holopainen 2018) tarkasteluja. Lauri Viljanen (1953: 57), joka

on paneutunut runoon kokonaisvaltaisesti, tiivistää ”Kaukametsän” tulkinnalliset mahdollisuudet seuraavasti: ”Tätä runoa voi nimittää pieneksi lapsielun tutkielmaksi. Siinä suhteessa se nähdäkseni tyystin eroaa tyyppillisesti romanttisesta lapsirunoudesta ja viittaa kauaksi eteenpäin psykologista realismia kohti. Runoilija ei sijoita lapsen sieluun mitään omien kaipuittensa, oman tunteellisen harmoniantarpeensa täyttymystä.” Viljasen mukaan runo havainnollistaa Kiven edistyneisyyttä. Viljanen korostaa, ”että Kivi on hyvällä vaistolla varonut nimittämästä lasta pojaksi tai tytöksi ja siten viemästä hienoa, *pelkistettyä* sielullista realismia harhateille, liian lähelle jokapäiväisyyttä” (Viljanen 1953: 57). Viljanen määrittelee Kiven lyriikan lapsuudenpainotusten taustaa näin:

Lapsuus sielullisesti itsenäisenä aikakautena on romantiikan suuria löytöjä. Se alkoi näkyä runoilijoille itsetiedottomasti, sanoisiko kasvinomaisesti harmonisena elintilana, joka vastasi erästä syvällisintä romantiikan toiveunelmaa. Tuo piankin yleisomistukseen siirtynyt käsitys lapsuudesta kadonneena paratiisillisena onnena ei ole ollut aivan merkityksetön Kiven runoudelle. (– –) Monen monia tiehyitä myöten tuo käsitys on virtaillut Kiven tietoisuuteen, se näyttää olleen hänelle tuttu mm. fransénilaisessa tai topeliusmaisessa muodossaan. (Viljanen 1953: 60.)

Viljasen luonnehdinnat ovat hyviä lähtökohtia runon analyysille. Viljanen huomauttaa aivan oikein, että runossa ei ole kyse puhtaasti romanttisesta lapsirunoudesta, vaan myös psykologinen tulkinta on tarpeen. Monet Viljasen jälkeen runosta tehdyt tulkinnat liikkuvatkin romantiikan ja psykologisen realismin kehikossa.

Olen valinnut psykologisten, kristillisten ja kirjallis-romanttisten näkökulmien tarkastelun omaksi tulkinnalliseksi viitekehikseksi, sillä nämä nousevat esiin runon sanastosta ja dialogista. Yhtä lailla rajaustani motivoi se, että aiempi Kivi-tutkimus on kiinnittänyt huomiota samoihin asioihin, joskaan ei ole ajatellut äidin ja lapsen puheasemien välistä jännitettä aivan niin yksityiskohtaisesti eikä samasta metodisesta lähtökohdasta kuin itse teen selvittäessäni runon puhetilannetta. Yritän siis ajatella tämän rajauksen loppuun ja jätän pois muut, esimerkiksi rytmiin ja kansanrunouteen viittaavat, tulkinnan mahdollisuudet. Analyysissäni keskustelen Viljasen lisäksi erityisesti Holopaisen ja Turusen tulkintojen kanssa ja yritän kääntää runon kokonaisuutta uuteen asentoon ja katsoa, missä suhteessa runon romantiikka ja psykologinen realismi pätevät – nämä kaksi napaa ovat muutoinkin mielenkiintoisissa suhteissa Kiven tuotannossa. Pyrin osoittamaan, että runo ylittää yksinkertaisen joko romantiikkaa tai psykologiaa painottavan tulkinnan. Pelkistetty kokemuksen esitys tuntuu olevan Kivelle keino kuvata varhaista metafysisestä elämästä, joka laajenee kahden autuuden asetelmasta kokonaisen runollisen ohjelman juonteeksi.¹

Ennen kaikkea minua kiinnostaa ”Kaukametsän” puhetilanne, jonka periaatteet ovat tuttuja Kiven monista muistakin runoista: maise-makuvaus välittyy lyyrisen korrelaatin, osin runon varsinaisesta puhujasta poikkeavan äänen tai hahmon kautta. Oman mausteensa ”Kaukametsään” tuo äidin ja lapsen toisistaan poikkeavat näkemykset. Käytän runon

¹ Samanlainen lapsikuvaus on esimerkiksi *Kanervalan* runossa ”Joulu-ilta” (Kivi 1866d). Runossa lapsen uskonnollista kokemusta kuvataan sukupuolimäärittelyn tuolla puolen (Haapala 2016: 214).

puhetilannetta ja ääniä eritellessäni käsitteitä, joita on hyödynnetty lähinnä roolirunoa tai muuta kaksitasoista puhetilannetta analysoitaessa. Viittaan omissa tutkimuksissani (Haapala 2005 ja 2015) ja Katja Seudun väitöskirjassa (2009) käytettyyn käsitepariin mimeettinen ja retorinen taso.

Vaikka ”Kaukametsä” ei ole varsinaisesti rooliruno vaan kertova runo, joka sisältää dialogia, ovat edellä mainitut käsitteet hieman muunnellen hyödynnettävissä, sillä runosta hahmottuu analyysin myötä kahden tason hierarkkisuus. Ensinnäkin Kiven runossa äidin ja lapsen äänet kuuluvat osaksi mimeettistä puhujatasoa eli osaksi runon tapahtumamaailman dialogia (Haapala 2005: 79). Äidin ja lapsen puheen asemoinnit poikkeavat toisistaan. Äidin puhe on siteerattua ja merkitty lainauksiin. Lapsen puhe on runon kertojan diskurssin välittämää ja siinä häivähtävät pitkin runoa esiin lapsen puheen ylittävät sanavalinnat, joissa on kirjallisia ja ideologisia sävyjä (ks. Haapala 2005: 81–83). Runossa äidin äänen kanssa katsomuksellisesti vastakkain asettuva lapsen ääni viittaa näin hierarkiassa mimeettistä puhujatasoa korkeammalle retoriseen tasolle, runon varsinaisen puhujan tasolle (ks. Seutu 2009: 43). Voidaan alustavasti sanoa, että runon varsinaisen puhujan eli sen kertojan ääni tulee eri tavoin esiin lapsen äänessä ja asettuu äidin ääntä vastaan. Juuri tämän dynamiikan huomioon ottaminen on olennaista runon tulkinnan² kannalta myös siinä tutkimuksellisessa viitekehyksessä, jossa keskustelen aiempien ”Kaukametsä”-tulkintojen kanssa.

Runossa näkyvät erikoisen puhetilanteen lisäksi tavat, joilla Kiven tuotanto kiinnittyy sekä romantiikan perinteeseen että modernimpaan, kenties psykologiseksi nimettävään tapaan nähdä ihmispsyke. Myös Kiven runoudelle tyypilliset maiseman, aistimisen ja maailmanjäsenyyksen kysymykset ovat esillä. Kiven muun runouden valossa ”Kaukametsä” tarjoaa esimerkin siitä, miten monenlaisia aatteellisia ja kirjallisia kuvioita Kivi kehittää runoudessaan samoista peruselementeistä, kuten lapsen ja äidin tai ihmisen ja luonnon suhteesta.

Lapsen ja äidin keskustelu

Seitsensäkeistöisessä runossa on siis kyse lapsen ja äidin vuoropuhelusta, jota runon kertoja säätelee ja johon hän myös osallistuu.³ Yleensä Kiven

² Katja Seutu tähdentää retorista tasoa hyvin myös lukijan hypoteesien suhteen: ”Retorinen taso on runon tai runoteoksen semanttisiin ja ideologisiin aspekteihin johdattelevana tasona myös tulkintahypoteesi – tullakseen nähdä se tarvitsee analysoivan ja tulkitsevan vastaanottajan” (2009: 43). Kiven runon kohdalla retorisen tason tarkastelu avaa kontekstiksi myös Kiven runouden esitykset katsotusta ja koetusta metsämaisemaidyllistä sekä lapsesta näkijänä.

³ Runon kertojan ja retorisen tason analyysiin voisi kuulua puhujuuden tarkastelun lisäksi sen mitan ja rytmin analyysi ja tulkinta, mutta ainoastaan sivuan niitä. Viljasen mukaan viisi- ja nelitahtisten trokeiden vuorottelu luo runoon ”liikettä” ja ”lapsellisen oikukasta ilmeikkyyttä” (1953: 58). Mitaltaan ja rytmiltään ”Kaukametsä” on Kivelle tyypillinen runo, jossa ensimmäinen säkeistö luo vankan pohjan koko runon metriselle ilmeelle. Runo muistuttaa *Kanervalan* runoja, joissa säkeet päättyvät säännönmukaisesti joko lasku- tai nousuasemaan. ”Kaukametsässä” säkeistön ensimmäinen ja kolmas säe päättyvät painottomaan, toinen ja neljäs säe painolliseen asemaan. Runon ”oikukkaan ilmeikkyyden”

runoudessa dialoginen suhde johtaa runon mimeettisessä eli sen näyttämön sisäisessä maailmassa hahmojen väliseen yhteyteen eli eron tai ajatuksellisen etäisyyden kumoutumiseen. Näin on esimerkiksi syyskuussa 1866 julkaistun *Kirjallisen kuukauslehden* runossa ”Lapsi” (Kivi 1866c) sekä monissa *Kanervalan* runoissa, parhaimpana esimerkkinä nälkävuosista kertova ”Äiti ja lapsi” – siinä ikuisuus tuo lapsen ja äidin yhteen ”topeli-aaniseen tyyliin”, kun he kuolleina ”siirtyvät jatkamaan elämäänsä taivaan kannella tuikkivina tähtinä” (Koskimies 1974: 121). ”Kaukametsässä” dialoginen tilanne valaisee puolestaan jo mimeettisellä tasolla äidin ja lapsen näkemysten eroa. Tässä suhteessa ”Kaukametsä” on ainutlaatuinen Kiven tuotannossa, sillä esiin pantu aatteellinen kaksiaänisyys, varsinkin ideaalihahmojen eli äidin ja lapsen katsomusten ero, on poikkeuksellista.

Ensimmäisessä säkeistössä äänessä on kertojan kaltainen puhuja, joka luo kehyksen runolle kuvaamalla tunteikkaan alkutilanteen, Kiven lyriikassa tyyppillisen hahmoparin, äidin ja lapsen, kohtaamisen (ks. Holopainen 2018: 194). Samoin runon maisemajäsennys on Kivelle ominainen. Kiven runojen avaussäkeistöissä ovat yleensä läsnä tapahtumaympäristö, puhetilannetta luonnehtiva tilannekuva ja runon toimijat. ”Jäsennys lähtee kohdepaikan nimeämisestä, minkä jälkeen muodostetaan vertikaalinen akseli tai horisontaalinen näkymä, joiden ympärille alkavat jäsentyä muut yksityiskohdat”, toteaa Mikko Turunen osuvasti Kiven runojen tilanhahmotuksesta (2016: 180). Runon kertovaa luonnetta korostaa imperfekti:

Alas kalliolta lapsi riensi,
 Äitins luoksi riensi hän,
 Lausui loistavalla katsannolla:
 Nähnyt olen taivaan maan.

Alun asetelma on monitahoinen. Siitä tunnistaa helposti psykologisen painotuksen: vanhempansa luokse kiirehtivä lapsi on innokas – lapsen tilaa tähdentävät ilmaisut rientämisestä ja katseen loisteesta. Toisaalta arkisen psykologisen tason ohessa läsnä on romantiikalle tyyppillinen toiminnallinen skeema: liike ylhäältä alas. Romanttisen runouden näköalapaikka, maiseman katsomisen paikka, luo taustan puhetilanteelle. Lapsen repliikki ”Nähty olen taivaan maan” paljastaa, mistä into johtuu, ja viritää tunnelman odottavaksi ja arkisen vuoropuhelun yläpuolelle. Dialogi ei ole pelkkää jokapäiväistä sananvaihtoa.

Toinen säkeistö on äidin vastauspuheenvuoro. Kertoja on merkinnyt säkeistön, kuten muutkin äidin sanat, lainausmerkkeihin. Voidaan ajatella, että runon kertoja eli sen varsinainen puhuja siteeraa sanat. Äidin

vaikutelma syntyy kenties siitä, että nousuasemaan sopivat niin pitkät pääpainolliset tavut kuin lyhyet tavut. Painollisen tavun variointi luo rytmiin eloisuutta säkeen vakioisesta tavumäärästä ja nousuasemien säännönmukaisuudesta huolimatta: ”**Ei**, mun **lapsein**; **si-**neydes **ylhää** / **taivaan korkee sali on**, / **siellä lamput, kultakruunut loistaa**, / **siellä on istuin Jumalan.**” // **Ei**, vaan **siellä, missä ilmarannall’ / kaukametsä haamottaa**, / **siellä omi onnellisten mailma**, / **siellä autuitten maa.**” Runon rytmin temaattinen analyysi vaatisi tilan, joka ei ole mahdollinen tässä artikkelissa. Siksi jätän esimerkiksi trokeemittaan yhdistettävissä olevat temaattiset kehittelyt pois tarkastelusta niin mielenkiintoisia kuin ne olisivat retorisen tason ja esimerkiksi kansanrunouskytkentöjen analyysin kannalta.

puheenvuoro paljastaa ihmetyksen. Ennen kaikkea hän reagoi lapsen innostuneeseen mielentilaan ja sanoihin:

”Mitä haastelet, mun pienoseni,
Mitä taivaan kaukamaast?
Missä näit sä autuaitten mailman?
Sano, kulta-omenain.”

Äiti ei ainoastaan kysy. Hän on hämmentynyt ja suuntaa lapsen sanoja saadakseen paremmin selkoa mielentilasta. Äiti tulkitsee lapsen näkemän ”taivaan maan” ensin ”kaukamaaksi” eli kaukana olevaksi paikaksi. Äidin kysymykset osoittavat myös epäröinnin. Hän ei usko ”taivaan maan” olevan aistein havaittavissa. Hän tarkentaa: ”Missä näit sä autuaitten mailman?” Lapsen ”taivaan maa” on ensin muuttunut ”taivaan kaukamaaksi” ja sitten uskonnollisesti tulkituksi ”autuaitten mailmaksi”. Äiti muuttaa havaitun paikan sijaintia ja reflektoi myös sen merkitystä uskonnollisesti. Hän epäröi, puhuvatko he lainkaan samasta asiasta. Lopun puhuttelu, ”sano, kulta-omenain” pehmentää sävyä ja tuo äidin tunteellisesti lähemmäs lasta.

Äidin ”pienoselleen” antaman hellittelynimen kaltaiset kultaan ja hopeaan liittyvät ilmaisut ovat tuttuja suomalaisesta kansanperinteestä. Ilmaisuuksien ”kultaomenain” on tällä tavoin jopa arkinen. On silti mielenkiintoista, että runossa, joka etenkin äidin sanoissa hyödyntää uskonnollista sanastoa, ”kultaomena” on myös kohosteisen intertekstuaalinen ilmaisu. Sana löytyy Sananlaskujen kirjan kohdasta, joka korostaa oikean puheen arvoa ja tilannetajun merkitystä: ”Kultaomenia hopeamaljoissa ovat sanat, sanotut aikansa” (25: 11). Lapsen sanat ja tämän innostus pysäyttävät äidin. Lapsen tuoma uutinen on hyvä, mutta hämmäntävä. Puhuttelulla ”kulta-omenain” äiti osoittaa, että lapsi on rakas ja arvokas. Samalla runon puhetilanteeseen syntyy vaikutelma – äidin sitä ehkä tarkoittamatta – että lapsi on jonkinlainen näkijä ja arvokkaiden sanojen tuoja. Ennen kaikkea äidin sanoissa näkyy hämmästyksensä siitä, mitä lapsi on puhunut.

Säkeistöt kolmannelta viideltä ovat lapsen vastausta äidille. Lapsi aloittaa näin:

Vuoren harjanteella kauan seisoin,
Katsahdellen koilliseen,
Siellä näin mä nummen sinertävän,
Honkametsän kaukasen.

”Taivaan maan” näkeminen on lapselle konkreettinen kokemus, joka on naulinnut hänet pitkäksi aikaa paikoilleen. Lapsi kuvaa jopa ilmansuunnan, ”koillisen”, jossa hän on nähnyt ”taivaan maan”. Ilmansuunnan nimeäminen on lapsen puheeksi erikoista, mutta tavallista Kiven ihannemaisemien runoille, joissa ollaan romantiikan topografian mukaisesti korkealla, ”vuoren harjanteella”. Ihannemaisemaa kuvaavissa runoissa ilmaistaan usein suoraan tai epäsuorasti ilmansuunta, jossa idylli sijaitsee.⁴ Näyttääkin, että tämän määreen antaa runossa pikemminkin sen kertoja kuin lap-

⁴ ”Kesä-yö”-runossa on luoteessa ”sinihaamottava mäki” (Kivi 1984: 754). *Kanervalan* ”Keinu”-runossa länsituuli vie keinujaa kohti itää ja siellä häämöttävää ”kaunoista kunnasta”, ja ”Helavalkea”-runossa mainitaan vaalea neito ja tämän kodin ”pohjoinen rinne” (Kivi 1866d).

si. Myös sanat, joilla lapsi luonnehtii näkyään, ”kaukaista honkametsää”, ovat Kiven runouden konkreettisen sijan saavaa ihannemaisemaa. Etenkin *Kanervalassa* (1866d) ihanteellinen paikka on metsäidylli – ”honkametsä”, ”sinertävä nummi”, ”kanervakangas” tai jylhä kuusikko – ja samoja aineksia on postuumisti julkaistussa runossa ”Kesä-yö” (Kivi 1984: 753–756).

Neljännessä säkeistössä lapsi tarkentaa näkyään:

Puitten kärjill’ näin mä kunnaan kauniin,
Armas päivä paistoi siellä,
Ylös kunnaan kiirehelle juoksi
Kultasannotettu tie.

Kaunis mäki (”kunnas”) siintää puidenlatvojen tasalla. Siellä paistaa ”armas” päivä eli suloinen, ihana aurinko. Olennaista on, että ihannepaikkaan on pääsy. Sinne vie auringon kultaama tie. Aivan vastaavia ihannetilän elementtejä löytyy Kiven *Kirjalliseen kuukauslehteen* kirjoittamista runoista ”Sunnuntai” (Kivi 1866b) ja ”Lapsi” (Kivi 1866c). ”Sunnuntain” puhuja nauttii neitonsa läheisyydestä, auringosta ja katselee ”kultaista santarantaa”. Hän näkee myös pohjoisessa ”kaukaisen vuoren”, ihmeellisen ”Onnelan maan”. Unenomaisessa ”Lapsessa” kuvataan siintävää ”kotomäkeä”, jossa paistaa ”heleä aurinko”. ”Lapsi”-runossa tulee myös esiin allegorian tavoin lapsen matkanteko, joka päättyy lapsen kotiin pääsemiseen sekä äidin ja pienen kulkijan liki symbioottiseen yhdessäoloon. Runossa lapsi makaa äitinsä sylissä ja äiti laulaa lapsen uneen. Unessaan lapsi ”kulkevi taivahan maahan”. (Kivi 1866c.)

”Kaukametsän” näyssä nämä kotiinkaipuun ja kulkemisen kuvat ovat paljon viitteellisempiä, mutta erityisen kutsuvia ja vetovoimaisia: tie juoksee ”kunnaan kiirehelle”. Runokuvaan sisältyvä antropomorfismi eli kiire merkityksessä ”päälaki” on tyypillinen Kiven maisemakuville.⁵ Kristillisille allegorioille ja romantiikan kirjallisuudelle ominaiset vaeltamisen motiivit, samoin kuin kaukaa nähty ihannemaisema, ovat häivähdyksenomaisesti läsnä. Lievää antropomorfismia lukuun ottamatta lapsi kuvaa luonnonpaikan, jossa ei ole ihmisiä tai yliluonnollisia olentoja.⁶

Viides säkeistö paljastaa näyn aikaan saaman tunnevaikutuksen. Lapsi ei kuvaa maisemaa vaan itseään – havaintotapahtumaa seuraa dialektinen, itsereflektiivinen liike:

Tämän näin ja sydämmeni riutui,
Kyynel juoksi poskellein,
Enkä ymmärtänyt miksi itkin,
Mutta näinhän taivaan maan.

Paikan näkeminen saa lapsen sydämen ”riutumaan”. Tavallisesti sana tarkoittaa vähittäistä heikkenemistä, voipumista, kuihtumista, uupumista. Joku riutuu surusta tai pitkällisestä sairaudesta, toinen onnettoman tai saavuttamattoman rakkauden vuoksi. Lapsen ruumis reagoi tunteeseen

⁵ *Kanervalan* runossa ”Keinu” koivu elollistetaan viitan alla lepääväksi hahmoksi: ”siellinen kauhtana ain’, harteilla unisen koivun” (Kivi 1866d).

⁶ Tässä runon lapsi poikkeaa hieman romantiikan yleisestä kaavasta. Runossa on kyllä ylevä mieliala, kuohuvia tunteita sekä tämän- ja tuonpuoleisen välisen rajan liudentaminen, mutta yhtä kaikki kuvattu ihannepaikka on luonnonmaisema eikä siihen kuulu romantiikalle tyypilliset liminaaliolennot (ks. Grünthal 2018: 181) – muualla Kiven runoudessa näitä kyllä esiintyy, selkeimmin runossa ”Kesä-yö” (Kivi 1984: 573–576).

itkulla. Hänen pohdiskelunsa tuo esiin psykofyysisen kokemuksen erityislaatuisten aikasuhteen: katselun hetki laajenee psyykkisiltä vaikutuksiltaan kattavaksi ja pitkäkestoiseksi, niin kuin tapahtuu esimerkiksi unessa. Tässäkin runo pysyy yhtä aikaa romanttisen ylevän tunnerekisterin ja psykologisen kuvauksen piirissä.⁷ Kyse on yhtä lailla lapsen kokemuksesta kuin sen romanttisesta, lapsen puheeksi erikoisesta sanoituksesta (”sydämmeni riutui”). Lapsen puhe tasapainoilee näin jatkuvasti mimeettisen, runon tapahtumamaailman tason ja retorisemman tason välillä.

Reeta Holopaisen (2018: 194) mukaan runossa käydään ”vuoropuhelua taivaan olemuksesta”. Mikäli tulkinnassa tahdotaan painottaa lapsen näkymän uskonnollisia mielle yhtymiä, on lapsen kokemuksen kuvaus viidennessä säkeistössä maallistettu versio taivasikävästä, joka esitetään usein kristityn vaeltajan peruskokemuksena – luvattuun maahan tai taivaaseen matkaajan ja kaipaavan aihe onkin yksi tärkeä taustaskeema runossa, joskin se on mukana lähinnä sirpaleisina kuvallisina yksityiskohtina. Mikäli tulkinnassa taas korostetaan romantiikalle ominaista affektiivista kieltä, tunnekokemuksen hahmottelun kannalta on olennaista, että ymmärrys, reflektio, ei kykene seuraamaan ymmärryksen kannalta ristiriitaista kokemusta, jota lapsi selittää taivaan näkemisen avulla: ”Enkä ymmärtänyt miksi itkin, / Mutta näinhän taivaan maan.” Psykologisesti ja kulttuurisesti ajatellen lapsen kokemukseen voi yhdistyä mitä erilaisimpia tekijöitä omasta kokemuksesta kuultuihin kertomuksiin ja uskonnollisiin kuviin, kuten Mikko Turunen tulkitsee: ”Kiven runo tarjoaa mahdollisuuden metafyyssistä ulottuvuutta painottavalle lukutavalle, mutta yhtä lailla se korostaa lapsen tapaa siirtää abstrakteja, kenties kuulemiaan tarinoita tai uskonnollisia selityksiä maailmasta, ympäröivään todellisuuteen” (2018: 43). Onkin helppo ajatella, että lapsi, joka on saanut uskonnollista opetusta ja kuullut puhuttavan taivaasta, ymmärtää ikätasolleen ominaisesti metafyyssisen fyysisesti ja liittää siihen asioita, joita pitää kauniina tai jotka häntä liikuttavat.

Kuudennessä säkeistössä äiti saa jälleen puheenvuoron. Äidin sanat merkitsevät jyrkkää katkosta:

”Ei, mun lapsein; sineydess’ ylhääl’
Taivaan korkee sali on,
Siellä lamput, kultakruunut loistaa,
Siell’ on istuin Jumalan.”

Äidin äänensävyä on vaikea päätellä. Ehkä hän on hellän opettavainen, mutta yhtä kaikki kieltää päättäväisesti lapsen kokemuksen (ks. Turunen 2018: 43). Äiti tietää, miten taivaasta on puhuttava. Kun lapsi kuvaa ”taivaan maan” havaittavana luonnonpaikkana, joka sijaitsee horisontaalisesti tässä maailmassa, äidin kuvaus taivaasta perustuu uskonnollisille metaforille ja symboleille, jotka ilmentävät taivasta Jumalan olinpaikkana. Äidin puhe sijoittaa taivaan vertikaalisesti ”sineyteen”, maahan sidotulle ihmiselle mahdottomaan paikkaan, joka voidaan tavoittaa vasta tuonpuoleisessa.

Äidin puheessa sekoittuu kristillinen kieli ja arkinen maailmanhahmotus. Äiti kuvittelee taivaan jokseenkin jäsentymättömästi

⁷ Vastaava kuva tunneliikutuksesta on Kiven *Kanervalan* runossa ”Joulu-ilta”, jossa lapsi lumoutuu jouluvirsien kuuntelemisesta (Kivi 1866d).

osaksi ilmakehää, ikään kuin havaittava maailma vähitellen muuntuisi metafyyksiseksi maailmaksi – tällainen on toki romantiikassa yleinen tapa hahmottaa todellisuus (ks. Nummi 2005: 69–70). Taivas on sinitaivaan yllä oleva sali, jota äiti luonnehtii Raamatusta ja kristillisestä perinteestä tutuin kuvin: ”kultakruunut”, ”loiste”, ”Jumalan istuin”. Kyseessä on muutamasta yksityiskohdasta luotu kuva valtaistuinsalin arvokkaasta ja avarasta sisätilasta. Äidin kuvaus viittaa Ilmestyskirjaan (4:4): ”Valtaistuimen ympärillä oli kaksikymmentäneljä valtaistuinta, ja niillä istui kaksikymmentäneljä vanhinta yllään valkeat vaatteet ja päässään kultakruunut.” Se toistaa lapsen ajatuksen loistavasta paikasta, mutta auringon sijalle äiti asettaa Jumalan.

Äidin sanat on helppo tulkita kasvatuksellisenä puheenvuorona. Äidin taivaskuvan taustalla näkyy 1800-luvulla lapsille suunnattu uskonnollinen hartauskirjallisuus. Hyväksi vertailukohtaksi äidin puheelle käy brittirunoilija Albert Midlanen runo ”There’s a Friend for Little Children” vuodelta 1859. Midlanen runo sävellettiin ja levisi laulukäännöksenä 1800-luvun puolivälin jälkeen nopeasti ympäri Euroopan.⁸ Laulu kuvaa pienen pyhiinvaeltajan onnellista määränpäättä. Lainaan kaksi ensimmäistä säkeistöä:

There’s a home for little children
above the bright blue sky,
where Jesus reigns in glory,
a home of peace and joy:
no home on earth is like it,
or can with it compare,
for every one is happy,
nor can be happier there.

There’s a crown for little children
above the bright blue sky,
and all who look to Jesus
shall wear it by and by:
a crown of brightest glory,
which He shall sure bestow
on all who love the Saviour,
and walk with Him below.

Sekä äidin sanoissa että Midlanen laulutekstissä näkyy kristillisen tradition ja kasvatuksen perusmalli: Ihmiselämä on matkaa todelliseen kotiin, tuonpuoleiseen ja taivaaseen, Jumalan tai Jeesuksen luo. Mallin klassinen esitys on John Bunyanin allegoriamuotoinen romaani *The Pilgrim’s Progress from This World to That Which Is to Come* (1678), jota seurasi 1684 toinen osa, kuvaus kristityn lesken Christianan ja tämän neljän lapsen pyhiinvaelluksesta. Näin jopa pienestä lapsesta tuli kristillisessä katsannossa pyhiinvaeltaja, ”a little pilgrim”, kuten Midlanen runo esittää. Kiven kuva lapsesta pienenä vaeltajana on tuttu myös *Mansikoita ja mustikoita* -albumissa (1860) julkaistusta runosta ”Kaunisnummella” (Kivi 1984: 23–24) ja *Kirjalliseen kuukauslehteen* kirjoittamasta runosta ”Lapsi” (Kivi 1866c),

⁸ Ruotsiksi laulu julkaistiin ensi kertaa metodistien *Sånger för söndagsskolan* -laulukirjassa 1869 Lina Sandellin kääntämänä. Suomeksi runo löytyy nimellä ”Onpa taivaassa tarjona lapsillekin”. Tekstin suomensi J.V. Hirvonen 1883, ja suomenkielinen laulu otettiin mukaan *Harpunsäveliä*-laulukokoelmaan 1886. Se löytyy muiden muassa luterilaisten herätysliikkeiden laulukirjoista *Lasten virsiä*, *Siionin kannel* ja *Siionin matkalaulut*.

joissa molemmissa on unimaisia ja allegorisia piirteitä. *Kanervalan* runo ”Eksynyt impi” toistaa samaa tematiikkaa suoraan kristilliseen morsiusmystiikkaan perustuen (ks. Grünthal 2018: 181–186).

Äiti, kuten ei juuri Midlanen runokaan puutu itse matkaan, vaan siirtyy suoraan ”autuaitten maan” kuvailuun. Se on ”sineydess’ ylhääl”, aivan kuten Midlanen runossa ”above the bright blue sky”. Taivas on paikka, jossa jokainen on onnellinen tai jossa kukaan ei voisi olla onnellisempi (”no home on earth is like it, / or can with it compare, / for every one is happy, / nor can be happier there”). Myös ajatus hohtavista kruunusta on yhteistä kuvastoa (”There’s a crown for little children”, ”a crown of brightest glory”). Äidin sanat tuntuvat lapsen innostuksen jälkeen jopa kylmiltä: hän ei jatka lapsen tunnepitoista puhetta ja kerro esimerkiksi lasten ystävästä, Jeesuksesta ja yhdessäolosta taivaassa, vaan kuvaa ihmeellisen kirkasta paikkaa, lapsen maailmaa ajatellen kovin abstraktia tilaa.

Runon viimeinen säkeistö on retorisesti symmetrinen äidin sanojen kanssa. Se on kuitenkin vastaväite äidin opettavaiselle puheelle:

Ei, vaan siellä, missä ilmanrannall’
Kaukametsä haamottaa,
Siellä omi onnellisten mailma,
Siellä autuaitten maa.

Viimeisessä säkeistössä ”taivaan maa” saa äidin esityksen tapaan lisää tulkinnallisia sävyjä. Siitä tulee onnellisten ihmisten asuinsija – nähtymäki on ”onnellisten mailma” ja ”autuaitten maa”. Paikka jopa nimitetään ”Kaukametsäksi”. Runon ainoa varsinainen riimipari ”haamottaa” - ”maa” kytkee nimenomaan Kaukametsän autuaitten maaksi. On myös huomattava, että vasta viimeisessä säkeistössä runon kertoja, sen varsinainen puhuja, ikään kuin vahvistaa käsitteet ”onnellisten mailma” ja ”autuaat” – lapsi ei käytä tällaisia abstrakteja sanoja vaan pysyy luonnon yksityiskohdissa.

Nämä rekisterinmuutokset kohti nimeävää ja abstraktia kielivätkin monien äänten päällekkäisyydestä ja retorisen puhetason voimistumisesta runon lopetuksessa ja avaavat sen retorista ja ideologista rakennetta. Voidaan sanoa, että läpi runon lapsen sanat ovat olleet kaksipohjaisia eli niihin on yhdistynyt runon varsinaisen puhujan eli sen kertojan ääni.⁹ Kertojan ääni on hallinnut tilannekuvauksena ensimmäistä säkeistöä ja kolmannessa säkeistössä ihannepaikan määrittystä ja viidennessä säkeistössä tunnetilan verbaalista ilmaisua, mutta erityisesti viimeisestä säkeistöstä näkyy, että sanoja ei lausu yksin lapsi, vaikka näkökulma ja kokemus saattavatkin olla yhä myös lapsen. Paras todiste lapsen äänen muokkauksesta osaksi isompaa äänikudosta on se, että lapsen puheenvuoroille ominainen minämuoto on kadonnut. Säkeistössä kuuluvat päällekkäin ja

⁹ Runon tulkinnassa onkin olennaista ottaa huomioon rakenteellinen taso, jolla puhe-tilanne, tässä tapauksessa kertova runo, järjestetään. Tällä tasolla olemme tekemisissä runon varsinaisen äänen kanssa. On huomattava, että myös runoa sitovat suuremmat maailmankuvalliset ja rakenteelliset yhdyssiteet palautuvat tällä tasolle. Runoa hallitsee pääasiassa lapsen näkökulma. Lapsi puhuu kolmen säkeistön verran, kun äidin kysymys saa yhden ja vastaus yhden säkeistön verran tilaa. Lisäksi äidin viimeinen puheenvuoro on sijoitettu kohtaan, jossa se lopullisesti kumotaan.

toisiaan vahvistaen lapsen ja runon puhujan äänet.¹⁰ Jopa Viljanen (1953: 58), joka korostaa lapsipsykologista tulkintaa, myöntää: ”Tarkkaan ottaen lapsen vuorosanat ylittävät runollisessa muotoilussaan hänen tosiasialliset mahdollisuutensa, mutta me tuskin huomaamme sitä.” Viljanen ei kuitenkaan vedä johtopäätöksiä, joissa joutuisi palaamaan lapsihahmoon runon retorisen komposition ja runoilijan aatemaailman osana, vaan pitäytyy psykologisessa lapsihahmossa.

Runon puhetilanteen tasot: mimeettis-psykologinen ja retoris-romanttinen

On luontevaa tulkita runon kokonaisuutta siten, että kertoja esittää kertomuksen ja dialogin muodossa menneen tai kuvitellun lapsuudenkokemuksen. Näin runon kerronta ja lapsen fokalisaatio ovat erillisiä toimintoja, joskin sulavat viimeisessä säkeistössä lapsen näkökulman oikeutusta vakuuttavaksi ääneksi. Runon varsinainen puhuja eli kertoja vahvistaa lapsen kokemuksen ja tulkinnan ensisijaisuuden ja suuntaa sitä poeettisesti. Lapsi edustaa mimeettiselle tasolle ominaista kokevaa tai psykologista minää, joka ei vastaa runon perimmäisestä arvomaailmasta ja ideologiasta, vaikka tuokin niitä psykologisessa asetelmassa julki.

Puhetilanteesta tehdyistä havainnoista päästään olennaiseen eli runossa vaikuttavien näkemysten vastakkaisuuteen. Äidin sekä lapsen ja kertojan näkemysten eripura heijastaa maailmankuvien eroa. Äidin ja lapsihahmon kiteyttämät maailmankuvalliset painotukset näkyvät pienissäkin yksityiskohdissa, kuten yhdyssanoissa ja määreissä esiintyvän *kulta*-sanan kohdalla. Sana *kulta* liittyy runossa kolmeen tärkeään rakenteelliseen aspektiin. Ensinnäkin äiti puhuttelee lasta hellitellen sanalla ”kulta-omenain”. Kulta on tässä lapsen arvoa kuvaava epiteetti, niin kuin muuallakin Kiven runoudessa, esimerkiksi *Kanervalan* ”Äiti ja lapsi” -runossa, jossa äiti nimittää lasta ”sydämen kulta-käpyseksi” (Kivi 1866d); kyseessä on hetki, jolloin kuoleva äiti lähettää lapsensa kerjuulle, koska ei tahdo jättää lasta seuraamaan saapuvaa kuolemaa. Toiseksi ”kulta” esiintyy lapsen vuorosanoissa: ”ylös kunnaan kiirehelle juoksi / kultasannotettu tie.” Nyt ”kulta” on onnellisten maailmaan vievän aurinkoisen tien ominaisuus. Tällainen onnellisen paikan määrittely on tyypillistä Kiven poetiikalle, ajatellaanpa esimerkiksi *Seitsemän veljeksien* ”Laulua oravasta”, joka päättyy kuvaan kuusesta – ”äidinrinnassaan” puu tuudittaa lapsensa eli oravan ”unien Kultalaan” (Kivi 1984: 479–480). Kolmanneksi ”kulta” esiintyy äidin puheenvuorossa, jossa hän esittää oman näkemyksensä – ei havaintoan – taivaasta: ”sineydess’ ylhäällä” (–) kultakruunut loistaa.” Äidin ja lapsen käsitykset kullanhoidosta onnelasta asettuvat vastakkain, ja tämä vastakkainasettelu tematisoituu siis runon pienissäkin yksityiskohdissa. Äidin ilmaisut ovat peräisin uskonnollisen kielen konventioista. Lapsen puheessa ”kullasta” kyseessä on aistihavaintoon perustuva kuva luonnonpaikasta. Tällainen aistittava, mutta liki metafysisiä piirteitä saava kokemus ”kultaisesta” paikasta

¹⁰ Myös runon ainoa riimipari ”haamottaa” – ”maa” voisi tukea tulkintaa siitä, että runon kertoja ottaa viimeisen säkeistön näyttävästi haltuunsa yhdistellen keskeisiä sanoja toisiinsa.

kuuluu Kiven runouden repertuaariin. Se on kuvattu henkeäsalpaa-
van kauniisti *Kanervalan* runossa ”Anjanpelto”: ”Läksin markkinoille
Anjanpellon / syyskuun päiväl armahal; / ihanasti vaalea ja tyyni / taivas
päällän kaarteli, / kellastunut, äänetön kuin hauta / oli Tapiolan kaupun-
ki. (– –) niinpä vaelsin mä Anjanpeltoon / Hämeenmaitten kultasilla teil.”
(Kivi 1866d.)

Itse puhetilanteen rakentumisen ja kuvaston lisäksi äidin ja lapsen
näkökantojen eriävyys näkyy runon keskeisessä käsiteparissa ”onnelli-
nen” – ”autuas”. ”Onni-autuus” on runon kirjoitusajan kielenkäytössä
toisaalta taiteellis-romanttista aistillista ja utopistista onnea, toisaalta voi-
makkaan uskonnollista onnea, joka yhdistyy nimenomaan kristilliseen
elämäkäsitteeseen. Jälkimmäistä ilmentävät äidin vuorosanat. Viimeisen
säikeistön ja sen Kiven runouteen tuomien implikaatioiden ymmärtämi-
sen kannalta on tärkeää tarkastella asiaa lähemmin.

Raamatun mukaan Jeesus täsmentää ”autuas”-käsitettä Matteuk-
sen evankeliumista tutussa autuaaksi julistamisessaan (Matt. 5: 3–11).
Kreikankielisessä Uudessa testamentissa käytetään sanaa *makarios*,
”autuas” eli ”ikuisesti onnellinen”. Autuus kuvastaa persoonallista tilaa,
jossa ihminen, ”autuas”, on ollessaan yhteydessä Jumalaan ja oikeu-
denmukaisuuteen. Jeesuksen puheessa autuus saavutetaan olemassa
olevan puutteenalaisen tilan jälkeen kestävällä vastoinkäymisen ja pi-
täytymällä hyvässä – autuus on tulossa oleva tila, lupaus paremmasta:
”Autuaita ovat hengellisesti köyhät, sillä heidän on taivasten valtakunta.
(– –) Autuaita puhdassydämiset, sillä he saavat nähdä Jumalan. Autuaita
rauhantekijät, sillä heidät pitää Jumalan lapsiksi kutsuttaman. Autuaita
ovat ne, joita vanhurskauden tähden vainotaan, sillä heidän on taivas-
ten valtakunta.” (Matt. 5: 3, 8–10.) ”Autuas” tarkoittaakin kristinuskossa
pelastettua eli Jumalan onnelliseksi tekemää ja viittaa niin tämänpuo-
leiseen kuin tuonpuoleiseen olotilaan, joskin jälkimmäinen merkitys on
hallitseva.

Autuas rauha liittyy Kiven teoksissa usein kuolemaan, joka vie
maallisten vaikeuksien ja riitojen tuolle puolen, ”taivasten valtakun-
taan”. Runossa äiti esittää ”autuuden” nimenomaan tuonpuoleisena
mahdollisuutena, mutta lapsen ja runon kertojan sanoissa syntyy uusi
autuaaksi julistaminen, toisenlainen vuorisaarna: autuaita ovat ne, jot-
ka näkevät onnen sitoutuneena tähän maailmaan ja aistimiseen. Tämä
onnen merkitys tulee monin tavoin esille Kiven tuotannossa. Otan vain
pari esimerkkiä. Samana vuonna ”Kaukametsän” kanssa *Kirjallisessa kuu-
kauslehdessä* ilmestynyt runon ”Tornin kello” puhujan, nuoren neidon,
lausuma on rinnasteinen ”Kaukametsän” lapsen näkemykseen, joskin se
on menetyksen kokemuksen vuoksi pessimistinen onnen hetkellisyyden
ja tämänpuoleisuuden kuva: ”Mihin vertaan ihmis-onnen? / Mikä onpi ilo
täällä? / Päivän paiste pilven reijäst’ / kankahalla autioll’.” (Kivi 1866a.)
Ihmisonni on häivähtävä, nopeasti katoavaan luonnontapahtumaan ver-
tautuva hetki. *Kanervalan* ”Udistalon perhe” -runossa onni liittyy jälleen
luontoon ja paikkaan, mutta on pitkäkestoisempaa. Se on miehen rak-
kautta naiseen ja kuuluvuutta synnyinmaahan. Mies raivaa oman tilansa
feminiiniseksi luonnehdittuun maahan: ”Onnen myyri on se miesi, / kel-
lä oma tanner on, / ystäväinen vieressänsä, / povel kalliin synnyinmaan.”

(Kivi 1866d.) Onni on Kiven runoudessa siis ihannemaisemassa, mielihyvän ja kuulumisen paikassa olemista ja havaitsemista. ”Kaukametsän” lapsen onni on haparoiva, runollinen kokemus onnesta, joka kuitenkin viittoon Kiven runouden autuuden topografiaan. Viimeisessä säkeistössä autuuden paikasta ei puhutakaan kuninkaallisen loiston ja arvokkuuden symbolein vaan maahan, kasveihin, veteen ja ilmaan liittyvin sanoin, joista muodostuu kokonaan oma ”mailma”. Kiinnekohtana ei ole vertikaalinen korkeus ja ontologinen katkos elämän ja kuoleman välillä vaan horisontaalinen taivaanranta (”ilmanranta”), aistimisen ja mielikuvituksen leikki ja vuorovaikutus.

Kiven runouden yhteydessä erityisen mielenkiintoinen yksityiskohta on ”taivaan maan” sijaintia luonnehtiva metafora ”ilmarannall”: taivas näyttyy vetenä ja Kaukametsä maan ja veden kohtauspaikkana. Kuvassa resonoi ikiaikainen topos, onnellisten saari, joka on myös Kiven runouden paikka samana vuonna ”Kaukametsän” kanssa kirjoitetussa runoelmassa ”Lintukoto”. Kiven onnenkuvitelmien romanttisena taustatekstina voi nähdä Erik Johan Stagneliuksen kuuluisan runon ”Lycksalighetens ö”, kirjaimellisesti kääntäen ”Onniautuuden saari”. Stagneliuksen runoa onkin pidetty kirjallisena lähtökohtana Kiven saari- ja kukkulakuvina ilmeneville onnelakuvitelmiille, joita esiintyy eri muunnelmin hänen runoudessaan (ks. Lahtinen 2017).¹¹ ”Ilmarannan” metafora tähdentää lapsen aiemmin nimeämässä ihannemaisemassa tapahtunutta retorista nurinkääntämistä ja sen jälkeistä painopisteen muutosta. Yleensä tarkastelemme taivasta maasta käsin, ja taivas on maastamme käsin määrittyvä näkyvä ilmakehä ja avaruus. Runossa maa irrotetaan totutusta yhteydestä ja muutetaan metaforisessa nurinkääntämisessä ”taivaan maaksi” – kirjaimellisesti ottaen mahdottomaksi paikaksi, utopiaksi, joka kuitenkin sijaitsee horisontaalisella tasolla. Lapsen havainnolle perustuva, mutta kuitenkin retorisella puhetasolla motivoitu ja Kiven tuotannolle ominainen kirjallinen autuuden paikka asettuu kristillistä tuonpuoleisuutta vastaan.

Mikko Turusen mukaan runon lapsi pitäytyy ”hänelle aidossa hengellistyneessä maisematulkinnassa” (2018: 43). Jos tahdotaan puhua ”hengellistyneestä maisematulkinnasta”, joka on yhtä lailla runon kertojan kuin lapsen näkökanta, on muistettava, että tällaisenaikin hengellisyys on ennen kaikkea konkreettisen luonnon metafysisyyttä, sillä lapsi nimeää vain näkyvien asioiden muodostaman kaukaisen paikan, jossa yhdistyvät rajallinen ja rajaton.¹² Lapsen kokemuksessa kuvantuu Kivelle ja yleisem-

¹¹ V. Tarkiainen on osuvasti kuvannut onnen saarta runonäyksi, joka kulkee ”halki Kiven tuotannon milloin saarikangastuksena, milloin epämääräisempänä kuvana kummusta tai korkeasta kukkulasta” (Tarkiainen 1919: 175). Ensimmäinen onnen saaren kuva on Kiven tuotannossa nimetön, ruotsinkielinen runo, jonka Kivi on kirjoittanut omistamansa Stagneliuksen kokoomateoksen *Samlade skrifter* (1824–1826) kanteen. (Tarkiainen 1919, 175; Lahtinen 2017: 72–73.) Toni Lahtinen (2017: 70–97) analysoi kattavasti Kiven tuotannon onnen ja nälän saaria (ks. myös Tarkiainen 1915/1950: 286; 1945: 22–24; Lehtonen 1928: 10–15 ja Varpio 2012: 94–95).

¹² Lapsen kokemus viittaa vain hetkelliseen onneen, vaikka se on helppo ajatella myös pyhyden kokemukseksi. Kiven runouden monimuotoisuus tulee tässä hyvin esiin: hänellä on esimerkiksi kristilliseksi tulkittavia runoja, mutta myös yleisemmin henkisiä runoja. Turunen (2018: 43) kiteyttää analyysinsä loppua uskonnollista näkökantaa lieventäen: ”Sinällään runon maisemakuvauksessa ei ole realitodellisuutta ylittävää metafysisyyttä, vaan se tuotetaan kokemuksen ja tulkinnan kautta.”

min romantiikan filosofialle ominainen ajattelutapa. Sanaparilla ”taivaan maa” ilmaistu kokemus muistuttaa Friedrich Hölderlinin elegiateoksen *Brot und Wein* (1801) ajattelua. Hölderlinin elegiassa leipä ja viini konkreettisina asioina antavat sijan symboleille ja merkityksille. Leipä ja viini kantavat itsessään vaihtuvia symbolisen ja metafyyssisen esityksen mahdollisuuksia: helleenisiä ja kristillisiä pyhän kertomuksia ja symboleita ei olisi ilman leivän ja viinin elämää ylläpitävää konkretiaa. (Niemi-Pynttari 1996: 95; Gadamer 1967: 40.) Aivan samoin ei olisi ikionnen eli autuuden kokemusta ilman ”sinervää nummea”, ”kaukaista honkametsää”, ”kunnasta” ja ”kultasannotettua tietä”, jotka muodostavat kehykset ”taivaan maalle”. Voidaankin tulkita, että tämänpuoleinen, joka laajenee runossa kvasitranssendentaaliksi todellisuudeksi, asettuu vaihtuvia uskonnollisia, symbolisia ja konventionaalisia merkkejä vastaan, mutta säilyttää silti metafyyssisen luonteen, sillä runossa puhutaan lähtökohtaisesti ”taivaan maasta”.

”Kaukametsän” tulkinnassa ei riitä pysähtyminen lapsen psykologisen kokemuksen erittelyyn – on puhuttava laajemmin runon tuottamasta lapsikäisyydestä. Runossa ei olisi yhtäkään hahmoa ilman niille ääntä antavaa kertojaa. Runossa ei kuulla lapsen suoraa puhetta, vaan se suodattuu aina retorisen tason puhujanäänien kautta. Ideologisella tasolla tämä ääni on määräävä. Voisikin sanoa, että Kiven runon mimeettisen tason dialogisessa lapsi on ennen kaikkea runon kertojan äänen vahvistamana yksilöllisen luontosuhteen ja näkökyvyn korrelaatti ja tällaisena lapsen näkökulma on yhtä lailla allegoria Kiven tuotannon poeettiselle ihannepaikan ohjelmalle. Mikäli tulkitsemme lapsen puhetta runon varsinaisen äänen kaiuttajana, huomaamme, että runossa avataan Kiven runoudelle tyypillinen luonnonpaikkaan sijoittuva ihannetila. Tämä kvasitranssendentaalinen paikka ei olemassaolon tuolla puolen, vaan tässä maailmassa, tosin aina spatiaalisen ja deiktisen etäisyyden päähän lykättyä, ”siellä”, kaukaisuudessa ”haamottamassa”. Vastaava tilanne on Kiven samana vuonna ilmestyneessä runossa ”Kesäyö”. Itse asiassa runojen maisemat ovat sukua toisilleen, joskin ”Kesä-yössä” (Kivi 1984: 753–757) puhuva hahmo sanoittaa ja kansoittaa onnellisten maan tarkemmin kuin ”Kaukametsän” lapsi.

Kun tarkastelemme runon retorisi-ideologista puhetasoa, myös ajatus runon lapsen yksilöllisyydestä asettuu uuteen valoon. Reeta Holopainen (2018: 195) tiivistää runon keskeisen psykologisen ja aatteellisen asetelman:

Se, että lapsen omille tunteille annetaan runossa ääni, tekee ”Kaukametsän” Kiven lapsirunoissa ainutlaatuisiksi. Lapsi kuvataan psykologisesti uskottavana, emotionaalisenä ja havainnoivana yksilönä¹³, joka kyseenalaistaa omien kokemustensa kautta opetetun yleisen totuuden, taivaan paikan ja olemuksen. Lapsihahmon kautta runon voi katsoa kritisoiivan hienovaraisesti dogmaattista uskonnollisuutta ja tuovan sitä haastamaan kokemuspohjaisen, henkilökohtaisen uskon.

Näin voidaan tulkita. Ehkä historiallinen ajatusleikki on kuitenkin paikallaan. Mikään taideteos ei ole aikansa ehdoton peili, mutta jos mietimme

¹³ Toisaalta lapsi on runossa yleinen, liki psykologinen tai fenomenologinen kategoria, jolla ei ole yksilöityä sukupuolta. Asetelma ohjaa ajattelemaan äidin eli täysikäisen kansalaisen ja vielä yhteisön oletusarvoisia normeja sisäistämättömän lapsen vastakaisuutta, ei niinkään yksilöllisyyttä ja sukupuolta: lapsi, niin kuin myös runoilija, voivat ajatella toisin, epäkonventionaalisesti.

runon hahmoja, äitiä ja lasta, tuntuu äiti edustavan toisaalta uskonnollista, mutta arkisessa merkityksessä realistista näkökantaa ja kokemusta onnesta. Mikäli runo sijoitetaan yhdeksi puheenvuoroksi kirjoitusaikansa Suomeen, on äiti tyyppillinen nälkävuosien uskonnollinen nainen: ikionnen toteutuminen ei ole hänen maailmassaan todennäköistä tässä elämässä. Pikemminkin vaiva ja puute ovat ihmisen osa, ja vasta taivaan kirkkaudessa ihminen kohtaa loppumattoman onnen. Vastaava asetelma näkyy Kiven tuotannon lukuisissa runoissa, kuten ”Äiti ja lapsi” -runossa (Kivi 1866 d), mutta myös *Seitsemän veljeksien* Seunalan Annan ”Sydämeni laulussa”. Kiven romaanissa onnen paikka ei ole Annan herännäisyydestä huolimatta Jumalan taivas vaan kansanperinteestä tuttujen kuoleman kehtolaulujen Tuonela, jossa Tuonen herra ja Tuonelan neito huolehtivat lapsesta (Kivi 1984: 676–677). Onni on kuoleman tuolla puolen – nimenomaan tuonpuoleisessa; tämänpuoleisessa ihmistä uhkaa niukkuus, köyhyys ja murhe.

”Kaukametsän” kokonaistulkinnassa on tärkeää ymmärtää, että lapsen ”henkilökohtainen usko” on luonteeltaan aistimellista ja mielikuvituksellista ja sillä on pohjansa romantiikan kirjallisuuden onnikuvitelmissä. Kiven tuotantoa laajemmalti tarkasteltaessa lapsihahmo liukenee osaksi poeettista ohjelmaa, johon kuuluu se, että Kivi luo erilaisia hahmoja, myös erilaisia lapsihahmoja, samoin kuin erilaisia tapoja käsittää maisema ja oleminen. Hänen runonsa ovat tilanteisia eivätkä synny yhdestä aatteellisesta muotista, vaikka niissä näkyy usein voimakkaasti romantiikan ideat. Olennaista on, että ”Kaukametsän” onnellisten maan alkukuvasta syntyvät Kiven tuotannolle tyyppilliset ”haaveet rauhan kodosta”. Niitä ovat ”Lintukoto” (Kivi 1866a), *Seitsemän veljeksien* Impivaara ja Timon esittämän ”Laulu oravasta” -runon oravan pesä ja ”unien Kultala” (Kivi 1984: 479–480) sekä *Kullervon* onnen kaukainen ja mahdoton maa, joka nousee Kullervon eteen ”kuin korkea, kultainen hongisto” (Kivi 1984: 33). Nämä edustavat suomalaiseen kulttuuriympäristöön ”mukautettua versiota myyttisistä onnen saarista”, niin kuin Toni Lahtinen kirjoittaa (2017: 70). Toisaalta voitaisiin sanoa, että juuri metsä, tässä runossa kaukainen metsä, on jopa Kiven alkuperäinen ja aistittava vastine myyttisille mutta saavuttamattomille onnen saarille, joita niitäkin esiintyy Kiven runoudessa.

”Kaukametsä”, Kivi ja luonto

Lapsen hahmo mahdollistaa monia tulkintoja. Runoa ja lapsihahmoa voidaan tulkita psykologis-realistisesti tai metapoeettisesti romantiikan ideoita ja ylipäättään kirjallisen perinteen onnikuvitelmia painottaen. Minusta luontevinta on yhdistää nämä kaksi, mutta huomata, että ne sijaitsevat runossa eri tasoilla. Runo kuvaa mimeettisen maailmansa – psykologisen henkilö- ja tapahtumamaailmansa – tasolla lapsuuden voimakkaan luontokokemuksen, jossa nähdystä maisemasta syntyy onnen tyyssija. ”Taivaan maan” näkemisessä on kenties kyse ensi kertaa sen havaitsemisesta, kuinka kaunis luonnonpaikka voi olla. Katse seuraa maisemaa näkökyvyn rajoille ja tavoittaa jotain erityistä. Tällainen luontokokemus perustuu havaitsemisesta haltioitumiseen ja on yhtä lailla romanttisen ylevän kuin psykologisen realismin alueella. On psyko-

logisesti luontevaa, että lapsen luontokokemus ei välity selkeästi minkään ennalta ohjaavan idean tai opin mukaan. Koko runon asetelma vastustaa tällaista mahdollisuutta. Äidin ajatusten kumoaminen tuo ilmi, että lapsi ei voi tunnistaa luontoelämystään esimerkiksi topeliaanisen isänmaan idean tai kristillisen jumalasuhteen kautta. Lapselle luonto ilmenee itsessään esiin tulevana entiteettinä, joka vastustaa selkeää tulkintaa. Lapsen kokemuksesta puuttuu ajallinen ja aatteellinen pitkäjänteisyys ja käsitteellistäminen – niiden sijalla on yksilöllisyyden rajojen hajoaminen, subliimi haltioituminen ja ajanlaajentuma.

Runon mimeettisellä tasolla lapsen näkökulma korostaa yksilön kehitykselle tyypillisiä valmiuksia hahmottaa todellisuutta: lapsella ei ole jäsentynyttä käsitystä ajasta eikä ymmärrystä elämän vaikeudesta – hän voi kuvitella kaukaisen mäen onnen maaksi, vaikka siellä vallitsisivat samat lainalaisuudet, sama nälkä ja kurjuus, kuin siinä paikassa missä hän elää. Tärkeää on lapsen kyky haltioitua ja olla tiedostamatta todellisuuden painoa. Viimeistään kun tarkastelemme runoa retorisesti kokoonpantuna kertomuksena ja dialogina, liittyy kuvaan romanttinen käsitys lapsen autenttisuudesta, jonka Kiven runon varsinainen puhujakin tuntuu jakavan. Lapsen ja kertojan äänessä kaikuva näkökulma korostaa hetkellistä, aistien tuomaa onnea. Käsitys onnesta on toinen kuin äidin edustamalla aikuisella, jonka käsityksissä onni liittyy pysyvään ja puutteettomaan olotilaan.

Viljanen pohtii lapsen hahmon ja sitä jäsentävän kielen kahdenlaisuutta jättäen asian kesken. Hän viittaa Kiven runoa tulkitessaan Franzénin romanttisiin lapsirunoihin ja Topeliuksen romanttiseen käsitykseen lapsesta. Viljasen mukaan Kiven lapsi on Franzénin lapsihahmoja realistisempi ja psykologisempi. Vierasta on Franzénin ”lasten hurskastele, puhumatta lapsuuden erotisoimisesta siten, että se viattomuudessaan tuntuu somalta, sulokkaalta” (Viljanen 1953: 58). Viljanen jopa väittää, että runoilija ”ei sijoita lapsen sieluun mitään omien kaipuittensa, oman tunteellisen harmoniantarpeensa täyttymystä” (1953: 57). Nähdäkseni on juuri päinvastoin. On vaikea kiistää sitä, että retoris-ideologisella tasolla ”Kaukametsän” lapsi on nimenomaan romanttisen ajattelun korrelaatti, joka tähdentää runollisen näköttävän erityislaatua.

Runossa ”onnellisuuden” merkitys jää jokseenkin avoimeksi. Lapsen sanat kertovat lähinnä voimakkaasta luonnonpaikan ja kauneuden kokemuksesta. ”Taivaallinen” kokemus määrittää ylevää suhdetta luontoon ja toimii myös kuvallisena vertauskohtana Kiven toisissa runoissa, joiden puhujat voivat ikänsä ja kokemuksensa puolesta artikuloida selkeämmin tavoittamaansa tai tavoittelemaansa onnea ja ideaalitilaa. Tällainen mekanismi näkyy yhtä ikävaihetta edistyneempänä *Kanervalan* ”Niittu”-runossa, jossa puhuja muistelee esipuberteettista ihastumisestaan. Runossa ”autuus” liittyy luonnonympäristössä syntyneeseen ja luontoon projisoituvaan voimakkaan aistikkaaseen eroottisuuden kokemukseen: eroottisen kohteen eli tumman neidon sijaan puhujan tunteet ovat kohdistuneet ensin luonnonpaikkaan, jossa puhuja ja hänen kaukorakkautensa kohde ovat olleet. (Kivi 1866d.)

Voidaankin todeta, että onnen saaret tai saarekkeet eivät ole Kiven tuotannossa niinkään maantieteellisiä tai topografisia tiloja, vaan

romanttisia mielentiloja, haaveita tai kangastuksia (Lahtinen 2017: 72). Usein kokemuksen kuvauksessa on myös modernimpi, aistikokemukseen rajautuva ote: ”onni” syntyy pelkästä luonnonhavainnosta, jonka laukaisee esimerkiksi valoisuuden muutos maisemassa, tai näkymä ihmisistä tyhjää paikasta. Tällainen esteettinen, häivähtävä havaitsemisen onni tarjoaa luonnon aikapaikkana myös yleviä mielenliikkeitä ja kokemuksen jostain paremmasta. Kiven, ”Kaukametsässä” runon lapsen ja kertojan, autuuden topos syntyy tällaisista kirjallista perinnettä mutta myös havaintoa korostavista aineksista.

Viljanen on oikeilla jäljillä viitatessaan Topeliukseen. Romantiikan ajatusmaailma havainnollistuu niin Topeliuksen teoksissa kuin Kiven runoudessa luonnonolentojen korostumisena: luonto, ihminen ja maailmankaikkeus ovat osa samaa elimellistä kokonaisuutta. Ihmisen ja luonnon yhteyttä tähdentää molempien tuotannossa se, että luonto personoidaan usein, jolloin ihmiset, eläimet, kasvit ja eloton luonto ovat kaikki ikään kuin kokijoita, osa yhdessä jaettua maailmaa. Topeliuksen mukaan lapsi ymmärtää luontoa ja on yhtä sen kanssa: ”Djuren talar, skogen sjunger, blomman glädjes och sörjer; allt i naturen har lif, röst, känsla och mening; alla förstå barnet och barnet förstår dem” (Zilliacus 2010: XXI). Kiven luontosuhteen esitykset ovat modernimpia ja pidättyväisempiä, mutta hänen tuotantoaan yhdistää Topeliukseen ajatus lapsen autenttisuudesta kyvystä nähdä ja kokea. Toki tässäkin on painotuseroja. Topelius lähestyy lapsia luontokysymyksessä kasvatuksen, uskonnollisuuden, luonnonsuojelun ja isänmaanajatusten näkökulmasta. Kiven runoudessa lapsi tai nuori ihminen on suhteessaan luontoon yhtä lailla runoilijankykyjen tai ideaalin symbioosikokemuksen ilmentäjä kuin todellinen lapsihahmo. Eroista huolimatta lapsi on romanttinen figuuri, joka resonoi niin Kiven ”Kaukametsässä” kuin Topeliuksen tuotannossa laajemminkin. Tämä lapsi löytää tien kotiin tai on ylipäänsä asioiden löytäjä ja sanantuoja.¹⁴

Kiven runomaailma ei ole täysin vastakkainen kristilliselle katsomuksellekaan. Jeesus kehotti opetuslapsiaan tulemaan ”lasten kaltaisiksi”, muuten he eivät voisi päästä ”taivasten valtakuntaan” (Matt. 18: 3). Jeesuksen mukaan taivasten valtakunta on läsnä lapsen kaltaisessa uskossa. ”Kaukametsän” asetelma muistuttaa myös tältä osin Topeliuksen romanttis-kristillistä ajattelua. Topelius esittää, että lapsen maailma on arvokkaampi kuin aikuisen, sillä se on lähempänä hengen maailmaa. Topelius käyttää ilmaisua ”kohottaa katse lapseen” tai nostaa itsensä lapsen tasolle: ”se upp till barnet”. Romantiikan ideoiden, esimerkiksi Friedrich Schillerin naiivin ja sentimentaalisen runouden jakoa seuraten, lapsen maailma on Topeliuksen tuotannossa alkuihmisen kokonainen ja rikkomaton todellisuus, siitä puuttuu aikuisen elämää luonnehtiva reflektio, kuilu luonnon ja hengen väliltä. (Zilliacus 2010: 2010: XXI-XXII.) Sana ”reflektio” saa Topeliuksen kielessä kielteisen merkityksen. Reflektio tulee lapsen ja aikuisen väliin, uskovan ja Jumalan väliin, se on järkiuskon ja epäilevän älyn työkalu. (Zilliacus 2010: XXII.) Nämä luonnehdinnat määrittelevät yhtä

¹⁴ Tien kotiin löytävä lapsi on tärkeä aihe *Kirjallisessa kuukauslehdessä* syyskuussa 1866 julkaistussa runossa ”Lapsi” (Kivi 1866c), Topeliukselta paraatiesimerkin tarjoaa ”Björken och stjärnan” -satu.

lailla Kiven runoa ja sen aistillisen transsendenssin runollista kokemusta, jossa ajattelu ei ole vielä erota lasta ja luontoa toisistaan. Toisaalta Kivi eroaa Topeliuksesta siinä, että hän skaalaa runollisetkin havainnot vastaamaan melko realistisesti runojensa puhujien ikää eikä painota yleisesti ottaen romantikkojen tapaan lapsen kokemusta aikuisen kokemusta aidommaksi.

Kuten alussa totesin, ”Kaukametsä” on poikkeus Kiven omassakin runomaailmassa – ei siksi, että se korostaa lapsen kokemuksen symboloimaa runollista transsendenssia vaan siksi että lapsen ja äidin ajattelun ero tehdään niin selväksi. Horisontaalinen, yksinäisten hahmojen haaveellinen maailma voimistuu Kiven runoudessa, vaikka äidin ja lapsen jakamat kristillis-vertikaaliset taivasnäyt ovat yhtä lailla sen osia. Ehkä paras opetus ”Kaukametsän” tulkinnasta on, että Kiven runoudessa asiat ovat harvoin joko tai – pikemminkin ne ovat sekä että, yhtä lailla psykologisen realistisia kuin romanttisia, elävän kivimäisiä.

LÄHTEET

Kaunokirjallisuus

- Kivi, Aleksis 1866a: Runoelmia. Kirj. A. K. ”Tornin kello”, ”Ensimmäinen lempi”, ”Lintukoto”. *Kirjallinen kuukauslehti*. N:o 3. Maaliskuu 1866.
- Kivi, Aleksis 1866b: Runoelmia. Kirj. A. K. ”Kaukametsä”, ”Sunnuntai”, ”Uneksuminen”, ”Sota”, ”Onnelliset”. *Kirjallinen kuukauslehti*. N:o 8. Elokuu 1866.
- Kivi, Aleksis 1866c: Runoelmia. Kirj. A. K. ”Pohjoistuuli”, ”Lapsi”, ”Alma”, ”Myrsky”. *Kirjallinen kuukauslehti*. N:o 9. Syyskuu 1866.
- Kivi, Aleksis 1866d: *Kanervala. Runoelmia*. Helsinki: Omalla kustannuksella. Saatavissa: Tiet lähteisiin – Aleksis Kivi SKS:ssa. Toim. Ilkka Välimäki (päätoimittaja), Eeva-Liisa Haanpää, Satu Heikkinen, Irma-Riitta Järvinen; Sakari Katajamäki; Klaus Krohn ja Tarja Soiniola. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2007. URL: <http://www.finlit.fi/kivi/> [17.7.2020]
- Kivi, Aleksis 1984. *Teokset 1–2*. Otava: Helsinki.

Muut lähteet

- Gadamer, Hans-Georg 1967: ”Hölderlin und die Antike”. *Kleine Schriften: Interpretationen*. Bd. 2. Mohr: Tübingen, 27–44.
- Grünthal, Satu 2018: ”Eksynyt impi, Kristuksen morsian”. *Ihmissydän. Henkilöitä ja kohtaloita A. Kiven maailmoissa*. Toim. Reeta Holopainen et al. Aleksis Kiven Seuran albumi. ntamo: Helsinki, 181–186.
- Haapala, Vesa 2005: *Kaipaus ja kielto. Edith Södergranin Dikter-kokoelman poetiikkaa*. SKS: Helsinki.
- Haapala, Vesa 2015: ”Kokoelmakokonaisuuden analyysi tutkimuksen testaajana: Tapausesimerkinä Edith Södergranin *Framtidens skugga*”, <http://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/118610/Joutsen2015.pdf> [1.3.2020]
- Haapala, Vesa 2016: ”Pyhän hetket: Joului-ilta”. *Kanervakankaalla. Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Toim. Päivi Koivisto. Suomalainen

- klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos: Helsinki, 201–219. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201701261339>. [17.7.2020]
- Holopainen, Reeta 2018: ”Eksyvät ja löytävät lapset. Aleksis Kiven runouden hahmot”. *Ihmissydän. Henkilöitä ja kohtaloita A. Kiven maailmoissa*. Toim. Reeta Holopainen et al. Aleksis Kiven Seuran albumi. ntamo: Helsinki, 189–198.
- Knuuttila, Seppo 2018: ”Aleksis Kiven henkilökohtainen mytologia – lyyristen runojen valossa”. *Ihmissydän. Henkilöitä ja kohtaloita A. Kiven maailmoissa*. Toim. Reeta Holopainen et al. Aleksis Kiven Seuran albumi. ntamo: Helsinki, 199–203.
- Koskimies, Rafael 1974: *Aleksis Kivi. Henkilö ja runous*. Otava: Helsinki.
- Lahtinen, Toni 2017: ”Keskellä iäisyyden myrskyjä. Onnen ja nälän saaret Aleksis Kiven tuotannossa”. *Lintukodon rannoilta. Saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Toim. Maria Laakso et al. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 70–97.
- Lehtonen, J.V. 1928: *Runon kartanossa*. Otava: Helsinki.
- Midlane, Albert 1859: ”There’s a Friend for Little Children”. https://hymnary.org/text/theres_a_friend_for_little_children. Katsottu 29.8.2019.
- Niemi-Pynttäre, Risto 1996: ”Runoelman taustaksi”. Friedrich Hölderlin *Leipä ja Viini*. Mitallinen suomennos Teivas Oksala. Suorasanaanainen suomennos Risto Niemi-Pynttäre. Jyväskylän yliopisto, Kirjallisuuden laitos: Jyväskylä, 21–102.
- Nummi, Jyrki 2005: ”Kuolla, nukkua vai uneksia? Aleksis Kiven ’Ikkävyys’ ja runoilijan metamorfoosit.” *Lajit yli rajojen. Suomalaisen kirjallisuuden lajeja*. Toim. Pirjo Lyytikäinen et al. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 66–103.
- Raamattu. Pyhä Raamattu 1933/1938 (1975). Suomen Pipliaseura: Turku – Helsinki.
- Seutu, Katja 2009: *Olla elävän sanat: Roolirunon laji Maila Pylkkösen teoksessa Arvo. Vanhaäiti puhuu runonsa*. SKS: Helsinki.
- Tarkiainen, V. 1915/1950: *Aleksis Kivi. Elämä ja teokset*. WSOY: Helsinki.
- Tarkiainen, V. 1919: *Aleksis Kiven muisto*. Kustannusosakeyhtiö Ahjo: Helsinki.
- Tarkiainen, V. 1945: ”Aleksis Kiven ’Runon kartanoissa’”. *Minä elän*. Toim. V. Tarkiainen et al. Otava: Helsinki, 22–33.
- Turunen, Mikko 2016: ”Kanervakankaalta myyttiseen luontoon”. *Kanervakankaalla. Näkökulmia Aleksis Kiven runouteen*. Toim. Päivi Koivisto. Suomalainen klassikkokirjasto, Helsingin yliopiston Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos: Helsinki, 178–189. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201701261337>. [17.7.2020]
- Turunen, Mikko 2018: ”Maiseman poetiikkaa Aleksis Kiven lyriikassa”. *Avain. Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti 4/ 2018*, 38–53. DOI: <https://doi.org/10.30665/av.74283>
- Varpio, Yrjö 2012: ”Mitä Kivi luki?” *Kirjeet. Kriittinen editio*. Toim. Juhani Niemi et al. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura: Helsinki, 75–113.

Viljanen, Lauri 1953: *Aleksis Kiven runomaailma*. WSOY: Porvoo.

Zilliacus, Clas 2010: ”Inledning”. Teoksessa Zacharias Topelius *Ljungblommor. Zacharias Topelius skrifter I*. Utgiven av Carola Herberts under medverkan av Clas Zilliacus. Helsingfors & Stockholm: Svenska litteratursällskapet i Finland & Bokförlaget Atlantis, XVII–LXVII.

Kirjoittaja

Vesa Haapala on kirjailija ja yliopistonlehtori Helsingin yliopiston kotimaisessa kirjallisuudessa. vesa.haapala@helsinki.fi